

Etxegarai' tar Bonifazio euskaltzain beri jaunaren itzaldiari Eramon Intzagarai euskaltzain jaunak egin zion erantzumena

Emen zaudeten guziyok, ongi dakizute: Bonifazio Etxegarai jauna Euskaltzain aukeratu dala, ta gaur datorkigula Euskaltzaindiaren etxe ospetsuan sartzera.

Entzun diyogu bere saferako itzaldi edera, ta naiko txalo bildu ditu. Txalo oyek ordea, dar-dar jafi naute: lausofu zaizkit begiyak: adimena ere zerbait itzali zait, ta emen nagokitzute, itxaso asafearen erdian, margul eta ito-bear dabilen arantzalea bezela: begi sutsu ta zorotzez, alde batera ta bestera begira. Izaia nai, ta izaik ez: argi-txinta bat ikusi nai, ta guziya ilun: eguna opa, ta eguna uruti: oltza zar bat naikoa nuke arbin ontatik irteteko; bañan ez. Igeriyan edo nola nai, eutsi nai nuke nere soña uraren gañean.

¿Ez ote zan, Euskaltzaindian, ni baño gizon entzun eta jakintsuagorik, Etxegarai jaunari erantzuteko? Bai noski. ¿Ez ote zuen edozein euskaltzainnek, nik bezin eder ta goreski itzaldi-erantzupen auxe moldatuko? Baita ere. Bañan ni aukeratu naute, ta nik ez diyot arazo oni ukapenik erantzi nai; ezin nezakelako lenbizi, euskaltzaina naiz - ta, ta bigaren, txikitako adiskide bati neronek erantzutea, egoki deritzadalako, naiz itzaldi ontan txotxabar ustel asko bildu.

Badira bai, Euskaltzaindian, gizon jakintsu asko; bañan ez dute jakintsuak beti mai ederenetan jan bear: inoiz utzi bear zayo, medar ta zezela danari, alako

toki goitiya, ez noški berari dagokiyolako, bai ordea, aldiz-aldiz jakinduriyak baño geiyago, maitetasunak esan lezakelako, ta korapiño oni, eltzen diyot nik, estualdi ontan, zerbait ere belafondoa zuritu nai baldin badet.

Maitetasuna dakart; jakinduri gutxi; txiki ta beltx ta erdi-urtxindor ikusi ninduelako, Euskaltzaindiak eman zidan, bere Jauregi ederean bizi-izateko eskubidea. Baldin adimen-bařenak aztertu balizkit, xařantxa lepondoan jaři-ta, atariyan lotuko ninduen, edo bekaņeko galanta jaurti-ta, satsetara bota.

Etoři naiz, asko maite dedan Zumayara: beti ernai, itxasondoan, bizi-bizi, apařa bezela, irazartzen dan eři maitera: Euskaleriko itxas-bazterean, ondar biguņaren gaņean, apatx eta apatx urte ta mendeetan zoriontsu bizi dan urira, ta Euskaltzaindiaren izenean, agur maitetsu bat dagerkiyot.

Iņora uste biziz etortzekotan, onuntz uste osoz gatoz euskaltzaņok.

Amak semetxoak bere magalpean bezela, alaxe euki zituen Zumayak Etxegarai Karmelo ta Agiře Domingo, ta Zumayak ondotxo daki, oso gure-gureak zirala bi euskaltzale argitsu oyek. Gaņera, Euskaleriko zantzoa dakargu, ta jaso bezait eři maite onek, gure biotzaren mami-mamifik, zirpuilik gabe, bereganotz dariyogun maitetasuna.

Jaso bai ta entzun...

* * *

Txinguřiya, gauza txiki ta maxkala izanařen, puska galantaren zale izaten da: etxe-ingurutan dabilizan galtxori edo buřioyak, berak bezanbateko ogi pusketeta, mokuan isegi nai luteke. Neri beste ainbat gertatzen zait: txinguri, ta puska galantaren zale:

galtxori, ta mokoan otaza nai: ez dezute nere itzaldian ezer ikusiko, txinguriyen anken dardaña baño.

Etxegarai jaunak naiko ta naiko ale eder jaurti dizkigu bere zugatzetik; nik mixpildu bear ditut surtara datozen gaztañak. Lan ederak dituzten euskaltzañak badira: oyen santzoa, euskal-idazkiyetan, oyanean edo basoan kukuarena bezelaxe da: entzungari ta gozoa, zugatz eta alor guzitan, intza bezela, erazten dan oyua.

Kukuak umeak egin omen zituen, ta gorde gorderik ipiñi, berak bakañik zekiyen toki eskutuan... Amilotxak toki gordea asma, ta bertan, maxke-maxkel zetzaten umeak, jan zizkiyon. Kuku gaxoak etzuen geroztik zorionik izan:

Oña or goiko
arixtitxo baten,
kukuak umeak
egin yozak aurtan:
kukuak egin,
amilotxak jan:
jauxe bere kukuaren
zoritxaña zan!

Bonifazio Etxegarai jauna itzaldi bikañez apaindua etori zaigu. Bere kukualdiko lan edo umiak aurrez-aurrez igaro zaizkigu: aiñbeste baseñi izen, aiñbeste txoko ta toki maitagarrien xerenda!

Etxegarai-en aurretik, gure lankide argitsu Eleizalde zanak, umetaldi eder ta ugariya erditu zuen, ta or dabiltz, bata ta beste, bere izerdi adoretzuak eragindako kukutxuak. ¿Amilotxak jango ote ditu? Ez nuke nai iñolaz: orduan bai esan genezakela: jauxe bere kukuaren zoritxaña zan!

Bonifazio Etxegarai jaunak beste izen asko bildu ditu, ta gañera, zertatik eta argatik datozen izen oyek,

bere itzaldi mamitsuan azaldu digu. Ez da alper ibili: Euskaleriia, alde guzitatik zeaztu du, ta iñondoko izenik kufunenak ekañi dizkigu, erleak luzaroan, lore artean, biltzen duen eztioratzi balira bezela, gure abo zapaloen gozagari.

Erlea beti maitagariia da: erleak biltzen ditu, bere eztenaz, lili guzietatik, lore-zukoak: txuri, goñi, ofi, are ta laruetatik; bañan osoro minkatz mokopean dakarzkien meyak, guziyak abarazkan ipintzen ditu, gozo-gozo. Berdin Etxegarai jaunak, abarazka batean ekañi dizkigu gozo zaizkigun izenak, bañan agiyan mertxilki zebiltzanak, bayean iraisi baño lenago.

Beriz dasaizuet: ez niyon nik erantzun bear: base-txe ta tokizenak bildu ta aztertzeke neroni gauz ez naizelako: geyen-geyenaz jo-ta, *Ategori* esango nuke; ta arantzaleak esan oi dutenez, baldin txautxa ur-baztefean sortu ta iltzen bada, sei ilabete bañu, txautxa artean ibiltzeko bezanbateko uafua dakart; ez benepein neri luzeagorik eskatu.

Bonifazio jauna, aspaldiko adiskide maitea det: ta adiskidetasuna zerbait bazala-ta, neri egotzi dizkidate itzaldi-erantzupenaren txorabiyuak.

* * *

¡Erantzun bear onek, onek ematen dizkit estualdi petralenak! Neronek gutxi jakin: beste alde gutxi ibiliia naiz, ta Etxegarai jaunak egin duen lan edera egitekotan, asko jakin ta ibili bear da. Ongi ibili da: ez du bazterik utzi, Euskaleriko usai gozorik, an eta emen, usmatu gabe, ta oretxegatik noski, menditik datoñen garo-orgaren usai gozoa bere itzaldiyak ugari dakar.

Biarnon ere izan da, ta andik ekañi dizkigu euskal-

-izen usaitsu abek: *Azpilda, Nabartzi, Gaztelubeñi, Aitzeger, Mendiondo, Aizabeñi.*

Etxegarai-en izen-talde luze ofek Euskaleriya go-resten du, ta berau, beste edozein eñiyen auzez aurkezteko iyoldia, lakarika dakar.

Beste eñitaldeak aztertu litezke, ta iñork ez du gureak añako adore izan, bizitoki diran etxeak izendatzeko. Zoazte an bařena zear: ango naba, ordeka ta lañin luzeak igaro itzazute; ez dezute basetxe asko idoroko; ta aldamenez dabiltzan latsa ta eřekatxoak, mara-mara beren urak ixurika, izenik gabe dijoaz. Izango zituzten iñoiz, bañan astu dira. Mendiai ere beste ainbeste gertatu zaye, ta geyen-geyen ezagutzen ditugunak, edestiyetan leřo-leřoz aipatu-ta datoz.

Edozein gizonek inguru dabiltzkion gauzak maitaro izendatzen dituenean, oyetarozko maitetasuna bezanbat aitortzen du. Gure asabak luřaldeas asko maite zutela, edozein ukalondotik ageri da. Lur utsak ordeas ez du zoramenik, aldamenez eřeka edo itxaso, edo mendi, edo basoa auzotar maitetsu ez badu. Jainkoak gain-gaiñeko luřaldeas eskuratu digu: itxaso bertan daukagu: ibai ta eřekatxoak, emakume mařats baten buruko eřetena bezin garbi, oyanean beruntz datozkigu, Euskaleriko adats edeřean; mendi aberatsak uře. Ta ainbeste basetxe diran luřaldean, ezin izan zitekean lur-mokoru bat ere izenik gabe: mintzak zeriyon izen edeřa bazter guzitan artzitu zan. Etxea zala-ta: *Ařetxe, Ibařetxe, Etxenagusi, Bordatxuri Lapuřetxe.* Ibai eta ituřiya zala-ta: *Ualde, Ugalde, Ubařenea, Ituřitza, Iturburu, Iturtxoko, Eřeka, Eřekalde.* Zubia zala ta: *Arzubi, Arazubi, Arzubiaga, Zubialde, Zubiaurė.* Ihara, boli edo eřota zala-ta: *Igara, Aizeřota, Eřotaburu, Bolibar, Bolinaga, Bolueta, Bolunburu.* Bidea zala-ta: *Altzubide, Arbelbi-*

dia, Bidegain, Arbide, Arozpide, Landerbide. Luña edo lariña zala-ta: *Zelaya, Bañensoro, Goikosolo, Baratzategui, Larain, Larunbe.* Auzoa zala-ta: *Auzoetxe, Auzokalte.* Aitz edo arkaitza zala-ta: *Aizpe, Axpe, Aizpuru, Atxeta, Arkaitzaga, Atxuriondo, Argorizar, Arluzea.* Basoa zala-ta: *Bañutibaso, Basobeltz, Basabe, Basetxe, Basagoyen.* Zugatzak zirala-ta: *Aretxabala, Arizpea, Ametzola, Amezti, Artadi, Arteaga, Pagarte, Pagasondo, Lizarburu, Lizargarate, Elormendi, Elordui, Agiñegi, Agiñasaletxe, Agiñagalde, Gorostiaga, Gorostarzu, Altzaga, Urresti, Uréztarazu, Gaztañadi, Morkoztegi, Albitzuri, Urkidizar.*

Ta ez ditut tokiyetako izenak aipatu, basetxe edo baseñiyenak baño. Tokizenetan asiko banitz, ez nuke zortzi egunean amaituko. Aipatu ditudan izenak Etxegarai jaunaren itzaldikoak dira: ez det nere aloretik ezer ekañi.

Arazoak ere eman oi ziyoten izena, nagusiyaren edo arazodunaren etxeari: ageri dira: *Tolaretxe, Argiñenea, Zamargiñenea, Zapatagiñenea, Maisuenea, Serorategi, Maizteñena.*

Eñi aundiyan izen erbestaak badabiltz banan-banaka: *Sebastopol* dakar Etxegarai-ek: beronek jakin lezake; badirala Altzako gañean: *Tuniz, Londres, Arjel*-aundi ta *Arjel Etxebeñi*; ta Usurbil'en ez da noski aipu gabeko etxea, plazaren erdiyan ageri-ageri dagon Paris.

Giza-izenak ere banaturik dabiltz: *Perutxo, Peli-pene, Txantxorena, Txantxo - eñeka, Antxonea, Txantxinea*, ta noski ongi ezaguna Donibane Lohizun *Piañinoren baita.*

Izengoiti edo izunak zerbait jañi digute basetxetan: *Taulero, Katre* ta *Ankurkua* dakarzki Etxegarai-ek.

Gure arantzaleak aberats eta etxejabe izan balira, bagenituen onezkerok: *Jainkomaitia*, *Axukre*, *Batsamaña*, *Atraka*, *Mixkirix*, *Mielka*, *Txardieta* ta *Lanbaza*. Jakin nai nuke nondik ote datozen emen bertan Zumaya'n: *Txótxa-apaindu*, *Urtaingoa*, *Kaldes* ta *Tantanenekoa*.

* * *

Gure *toponimia* geyen-geyentsu lurkoña da. Luñeko adatsetik zinzilik ez dauden izenak, gutxi dira: ta gutxi abek, edo etxe edo gaztelu edo jauregi-en batean kabiya daukate: beste batzuek *labe-ola-igara*-tik sortuak datoz; beste batzuek Elizaren babesean goxogoxo bizi dira.

Tokizenak, nolaz idatzi alaz geyenean gugana datoz, ta eriyak darabilzkinetatik idazkuntzakoetara, aldakuntza izan oi da. Ara zer diyon Kanpion gure lankide jakintsu jaunak. «Tokizen bat idazkiyetatik jaso, non edo non ezafi nai danean, aldamenean jafi bear zayo, eriak aboz daramana». Eriyak *Munafiz* ta *Mendilofi* maiz ekartzen ditu, ta antziñako idaztiyak dakartenez, *Amunafiz* ta *Mendielofi* dira.

Gertatu liteke, eriyak darabilkiyen izena ta idazkuntzakoa biyak osoro aldatuak etortzea, batere antzik gabe, ez arpegi, ez azal ta ez jantziyetz. *Otxagabia* idazten da, *Otxagi* esan oi da. *Jaurieta*, idatzi ezkerok, *Jaurka* beriz aboz. *Oreaga* ez da izen bakañez ibili: *Oyafia* ta *Goefia* zala esan digute.

Badago ortaz naiko lan. Tokizenetan bertan naikoa sortzen zayo Euskaltzaindiari. Izen da izenak apalean bildu litezke, bañan apaleko guziyak ez dira senide, aurkide izanañen. Senide diranak etxe batean bildu bear dira, ta etxe asko eragiten diranean, orduan igafi genezake, zenbat ataletatik sortuak diran tokizen eder eta egoki oyek.

Senideak ez dira alkaŕen gainka jaŕi bear; *aurizki*, *artizki*, *atzizki* ta *alkaŕekiko* erazkiz datozela bada-kigu. Orĕla izan liteke berezipen alde bat.

Ez dira abek alpeŕikako lanak. *Scientia*, *ordenatio rerum scitarum* omen da, ta guk, ain garbi, iturĕko ur leyaŕak bezala, jasotzen ditugun izen abek, buru ta jakinduriz maĕan jaŕi bear ditugu, beste eŕialdeak egin dutena, berdin eta tajuz egin dezagun, ta ainbesteren gurekiko esamez galgaŕia ziaro uldu ta kendu.

A atzizkiya da, ta tokiyaren bakana esan nai omen du: *Aran*, *ibar* aditzen ditugu, baĕan bakanago noski: *Arana* ta *Ibaŕa*.

A ori beste gedin edo *vocalak* ordezten omen dute: *Igozkue*, *Azkue*, *Arano*, *Eloŕio*, *Lizaru*. Badu a onek laguntzaile aberatsa: *ti*: *Arizti*, *Ariztia*, *Amezti*, *Ameztia*. Beste lengusu bat ere bai: *zu*: *Ametz*, *Ametzu*, *Ametzua*; *Elo*, *Elotzu*, *Elotzua*.

Aga- atzizkiak ĩzenbat senide-talde pixtu ez ditu? *Latsaga*, *Olatzaga*, *Eloŕiaga*, *Makatsaga*, *Usandizaga*, *Kareaga* ta asiko banintz guziyak lokaŕiyan jartzen, Gipuzkoa berari zanko-lokaŕi edeŕa egingo niyoke.

Keta ta *eta* k-abek ere berebiziko senide-taldea ekaŕi digute: *Aŕieta*, *Goronaeta*, *Amezqueta*, *Abaltzizketa*, *Gaintxurizketa*.

Gure *toponimiaren* sorkera, geyen geyenean, izenen alkaŕekiko erazpena da. Ala diyote *Azkue* eta Kanpion gure lankide maiteak. Eraspen onen lenbiziko maĕan jaŕi genezazkike: *zugatz*, *landare* ta *lili* izenak: *aritz*, *sagar*, *iĕnar*, *gorosti*. Bigaŕen maĕan, luŕaldeak berez dauzkan gauzak: *aitz*, *bizkar*, *egi*, *buru*, *aran*, *ibar*, *laŕe*, *leor*. Irugaŕen maĕan urez murgilduak: *ibai*, *eŕeka*, *elur*, *iturĕ*. Laugaŕen maĕan egoera adierazten dutenak: *alde*, *arte*, *be*. Bosgaŕen

mañan zenbat *margo* edo neuñi adierazten dutenak: *bi, goñi, txuñi, luze, zabal* ta seigarren mañan etxe ta ingurukoak: *etxe, bide, eihar, iri, eliz, muga, ol, zubi*.

Izen abek noski onela ataltzen dira: Izen, *aurizki, artizki* edo *atzizkiakin: Zubieta, Lañondo, Ibañeta, Landatxo, Zumeldi ta Arizti*. Bi izen alkañi erantzi-ta: *Bidetxe, Ibarzulo, Basaran, Lapurtxulo*. Bi izen, bat nagusi ta bestea zendiña (sustantivo y adjetivo) *Etxeberñi, Oyanbeltz, Mendizoñotz, Atxuri, Ubero, Zarrats, Pagadizabal*. Abek atzizkiakin: *Bidetxeta, Uberotegi, Txakurtxoloeta*. Ta iru izen ere orpoz-orpo: *Altzibarbaso, Beñobituñi, Eñotetxezubi, Atxelandarbaso*.

Gure Euskaltzainburuak ikutzen ditu bere *Morfologia* edeñean arlo abek, eta ara zer dion: Toponimia deitzen dan arloan ez datorkigu aditza (verbo) beñere langile. Morfologiako beste atalak ordea, langile purukatuak dira: *composición, derivación, declinación* bañan areago lenbiziko orixe (composición). Baztar geyenak izenez oñetxek bete dizkigu.

Eta ez da Azkue jaunarenzat atzizkiya, artizkia baño. Ta gauza bikaña iragartzen digu. Itxaseñi batean, bere erderazko izena *Robles* euskeratu nai zuten, ta *Ariztak* ipiñi ziyoten izentzat. Etxekiten noski, diyo Azkue jaunak, *Arizketa* edeñaren beñi.

Badira gure toponimian ulketak: *N* ultzen zaigu euskaldun askoren aboan: *Lemona, Lemua* dator: *Zestona, Zestua; Añona, Añua*. Aldakuntzak ere bai: *rz, rtz, ts* egin oi ditugu: *Ortzirala, ostirala; Sagartsa, Sagasta* ta *Ayertza, Ayesta* noski.

Ta jañaitzen du Azkue jaunak—Urte askoko bizialdiya Jainkoak Eleizalde gure lankide maiteari eman bezayo—Eleizalde jauna zeruan da. Jainkoak bere

altsoan jaso zuen. Aren ordez Etxegarai Karmelo etoñi zan, Karmeloren ordez Bonifazio datorkigu.

* * *

Ordu dalako, beroni ongi-etoñiya eman nai, diyot. Emen, Zumaya'n jayua da berau, emen sortu ta aziya, ta ezin lezake Zumaya'k Etxegaraitañik aztu.

Euskerak ziñez maite ditu Etxegaraitañak, ainbeste lan bere alde, egin dutelako; ta abek dirala-ta, Euskera bera asko goersten baldin bada, ez dabil atzetik Zumaya bera. Etxegarai ta Zumaya, bat batez bezela, luza-roan ibili dira. Zumaya ama zan: Etxegaraitañak semeak, ta seme onak bezela, irabasten zuten guziya, amari igortzen ziyoten.

Ez du Zumaya'k Etxegaraitañik aztuko. Bonifazio'rentzat jai eder bat gertu degu, ta ontan etzuen Zumaya'k gibel ta zear egon bear. Euskaltzañok, Bonifazio lankidetzat aukeratu-ta, Zumayara gatoz, beronek jañi dezayon semeari, euskaltzain-lanerako, biyotzaren gañean-bear duen lenbiziko mintza.

Jaso bezait Etxegarai jaunak Euskaltzaindiaren ongi-etoñiya. Euskaltzaingorako oñen izena aipatu bat, beriala oñatzak zuzen jañi ziran, agiyan batera ta bestera urduri-xamar zebiltzan oñatzak.

Ez daukagu azturik, oñen anai Karmelo zanaren sañaldiya: Azpeiti'n izan zan jai eder ura. Itzaldi eder bat Karmelo'k egin ondoren, sutsu ta bizkor erantzun ziyon ainbeste maite degun Eguskitza gure lankideak, ta abegi onenaz, Euskaltzainkideak esku bigun ura estutu ziyoten.

Iñork etzekiyen gerora zer gerta zitekean: ez dira etorkizuneko gauzak gizonen eskualdira jeixten; ta ez ditu ikusi, danik ere begirik zoñotzenak, etorkizuneko maipean zuzpertzu nairik dabilzan gauzak: batzuek

pozgafi datozkigu; besteak mingafi: mingafi etofi zitzaigun Karmelo'ren ilberiya, ta naigabeak menperatu ginduen txanda luzez.

Ez ditu berialakoan arintzen opatxurak, zura gañean diran malkar eta akatsak: zurgiñak ongi daki gauz onen beri. Guk ere ongi dakigu, Karmelo'ren eriyotzak egindako malkorak ez dirala berialakoan arintzen. Etzuen Euskaltzaindian luzaroko egunik igarro: sartu bezin laxter, irten zitzaigun, ta ildakoaren utsuna bete bear zan. Ez da emen langile gabeko txabolik: euskeraren mendian onuntz eta aruntz gabiltzan artzayak gera, ta alderdi guzietarontz ibili bear degu zaimena. Bonifazio, ¿Zein egokiyago, zu baño, anayaren orde? ¿Zein ate jo bear genuen, generaman arazoari ongi erantzutekotan? Ate asko zeudela gure deyaren zai, badakigu; bañan zure etxean bertan atea jotzea egokiyena zan, iñork ez daki-ta, etxetarak bezin ongi, ildakoaren maindire eder eta zuriyak biltzen eta tolestean.

Jainkoak artarako gai egin zaitu. *¡Ongi etofi beaz!*

* * *

Ora or goiko
ariztitxo baten
kukuak umiak
egin yozak aurten :
kukuak egin,
amiñotxak jan,
¡au bere kukuaren
zoritxara zan!

Euskaltzaindia, basorik-baso, mendirik mendi, babil, euskeraren kukualdiya egiten. Zenbat lan ta zenbat izerdi!

Alegiñik aundiyenak euskera zutitzeko, beronek dagizki. An eta emen, Euskaleri guziyan kukutxuak erditzen ditu... Ez bitza inolaz amilotzak jan. Ez bezayo inork eragozpenik jafi! Euskera gurea da; mintzoera bigun ta aberatsa. Jainkoak eman zigun. Jainkoak emandako gauz edera, biyotzaren urezko kutxan gorde bear da.

Ta esanak esan.
